

NINIEJSZY TEKST STANOWI FRAGMENT KSIĄŻKI:

Zygmunt Gloger

PISMA ROZPROSZONE

TOM I

1863–1876

Redakcja naukowa edycji
Jarosław Ławski i Jan Leończuk

Wstęp
Jarosław Ławski i Grzegorz Kowalski

Opracowanie tekstów i przypisy
Grzegorz Kowalski i Łukasz Zabielski

Noty i słownik czasopism
Anna Janicka

Indeksy opracowali
Michał Siedlecki i Monika Jurkowska

Całość 3-tomowej edycji można znaleźć na stronie
<http://www.ksiaznicapodlaska.pl/statics/gloger.html>

Publikacja powstała w ramach grantu NPRH pn. *Naukowa edycja krytyczna „Pism rozproszonych” Zygmunta Glogera w trzech tomach*. Czas trwania projektu: lata 2013–2017

Książnica Podlaska im. Łukasza Górnickiego w Białymstoku
Katedra Badań Filologicznych „Wschód – Zachód” Uniwersytetu w Białymstoku
Wydział Filologiczny Uniwersytetu w Białymstoku

**KSIĄŻNICA
PODLASKA**

**NARODOWY PROGRAM
ROZWOJU HUMANISTYKI**

Białystok 2014

V. „Kwiaty”

(LIST DO REDAKCJI JAKO ODPOWIEDŹ NA RZUCONE PRZEZ NIĄ PYTANIE O DIABLE WENECKIM), „Kwiaty” 1870, nr 8, s. 66-67; tekst opublikowano w rubryce „Pytania i odpowiedzi”, bez podpisu.

Od pana Zygmunta Glogera, autora zaszczytnie znanego dzieła: *Obchody weselne*¹, otrzymujemy następujący list, odnoszący się do 4 numeru „Kwiatów”, a mianowicie do pytań w tym numerze zawartych:

Panie Redaktorze!

W czwartym numerze Twego pisma, pośród *pytań i odpowiedzi*² wyczytałem kilka uwag i domysłów nad początkiem znanego w całej Polsce przysłowia: *Diabeł Wenecki*³. Przytoczone są tam zdania Lindego⁴, Wójcickiego⁵ i Długosza⁶, który dał nam pierwszą wiadomość o Janie sędzi poznańskim z przydomkiem „krwawego diabła” dziedzicu wsi wielkopolskiej Wenecji („Joannem krwawi djabeł haeredem de Venetiis”). Długosz opisał nam tego Jana, jako człowieka okrutnego i nikczemnego, którego król Władysław Jagiełło za dopełnione gwałty i bezprawia ukarał więzieniem i wyzuciem z dóbr. Za Długoszem powtórzyli to wszyscy nasi historycy od Kromera⁷ aż do Szajnochy (*Jadwiga i Jagiełło* T. I [s.] 378 i T. II [s.] 348-352)⁸.

Otóż winienem zwrócić uwagę, że w ostatnich czasach znany nasz badacz Józef Przyborowski⁹, były archiwista starożytnego archiwum w Poznaniu, później profesor szkoły głównej w Warszawie, wyświecił prawdopodobnie owo podanie Długoszowe. Przyborowski dowiódł na podstawie współczesnych dokumentów grodzkiego poznańskiego archiwum, że bynajmniej nie Jan sędzia poznański, jak podał Długosz, ale Mikołaj sędzia kaliski, nosił przydomek *krwawego diabła*, a posiadał majątności: Kiskowo, Rokitnicę, Rybno, Gorzewo i Wenecję¹⁰ i od niej zwany był weneckim.

Tym sposobem Jan sędzia poznański, zwany Janem Czarnkowskim, bogobojny jakiś ziemianin, a niesłusznie przez Długosza i potomnych obwiniony, skutkiem *szczęśliwych* poszukiwań Przyborowskiego odzyskał po pięciu blisko wiekach dobrą sławę. (Obacz w „Piśmie Zbiorowym Wileńskim” Jana ze Śliwina z roku 1859 Przyborowskiego: *Wiadomość historyczna o krwawym djable*)¹¹. Cała zatem wina spadałaby na Mikołaja generalnego sędziego województwa kaliskiego, dziedzica owej Wenecji, z przydomkiem *krwawego diabła*. Jednakże z kilku współczesnych dokumentów, które Przyborowski przywołuje, pokazuje się, że i ów krwawy diabeł nie był tak strasznym, jak go Długosz maluje, pozostawał bowiem przez pewien czas przy boku samego króla Władysława Jagiełły, fundował liczne klasztory i od ludzi był szanowanym. Zdaje się jednak, iż przysłowie o *Diablu Weneckim* słuszniej wzięło początek od owego Mikołaja z Wenecji, sędziego kaliskiego, aniżeli od sławnych weneckich zapustnych maszkar¹², jak to utrzymuje Linde i Wójcicki. Jako rzecz małej wagi, muszę tu nadmienić, że jest jeszcze w Polsce inna wieś Wenecja; leży ona na Mazowszu w puszczech ostrołęckich, i diabła także mamy niejednego. W końcu XVI wieku sławnym był *Diabeł Łańcucki*¹³, Stanisław Stadnicki ze Żmigrodu, pan na Łańcucie¹⁴. Zginął on pod wsią Tarnawcem w okolicy Leżajska¹⁵ roku 1610 w bójce z chorągwiami Opalińskiego i Anny księżnej Ostrogskiej¹⁶, której

dobra najeżdżał. Od Łańcuta i awanturniczego życia lud okoliczny dał Stadnickiemu nazwę *diabła łańcutkiego*.

¹ Zob. Z. Gloger, *Obchody weselne przez Pruskiego. Z pięcioma drzeworytami w tekście, z dwoma tablicami nut i mapką w końcu dzieła dołączoną*, t. 1-2, Kraków 1869.

² „Pytania i odpowiedzi” – tak nazywała się jedna ze stałych rubryk czasopisma „Kwiaty”.

³ „Przysłowia” – w tym kontekście chodzi o opowieść, podanie, legendę o Diable Weneckim. Artykuł odnosi się do kronikarskich oraz ludowych przekazów o Diable Weneckim, wielkopolskim możnowładcy z czasów Kazimierza Wielkiego, bezwzględny i okrutny dla swych wrogów, a także niepokornych chłopów, w dodatku – paktującym z nieczystymi siłami. Miał on ponoć zginąć w pożarze swego zamku (lud dopatrywał się w tej katastrofie znaków boskiej ingerencji). Przydomek „Diabeł Wenecki” wziął się – poza oczywistym związkiem z chrześcijańską figurą diabła – od Wenecji, czyli wsi wielkopolskiej niedaleko Żnina (przy starym trakcie z Bydgoszczy do Gniezna, w czasach Glogera było to terytorium Prowincji Poznańskiej Królestwa Prus, ziemie zlikwidowanego Wielkiego Księstwa Poznańskiego, współcześnie woj. kujawsko-pomorskie), pierwotnie nazywającej się „Mościska”, którą to nazwę na „Wenecję” zamienił Mikołaj Chwałowic (I poł. XIV w. – 1400) – możnowładca wielkopolski, sędzia ziemski kaliski, przybywszy do Polski ze studiów w Wenecji. W swym tekście nadesłanym do „Kwiatów” Gloger odnosi się do dwóch tez, dotyczących rozstrzygnięcia kwestii, kogo nazywano Diabłem Weneckim. Pierwotnie wskazywano na Jana Czarnkowskiego (zm. po 1465) – podkomorzego poznańskiego, kasztelana gnieźnieńskiego. Gloger stwierdza jednak, że to właśnie do Mikołaja Chwałowica odnosi się najprawdopodobniej przydomek „Diabeł Wenecki”. W swym artykule Gloger zapisywał go: „Diabeł wenecki”, w niniejszej edycji stosujemy jednak zapis obu jego członów wielkimi literami.

⁴ Samuel Bogumił Linde (1771–1847) – polski leksykograf, językoznawca, tłumacz, bibliograf, pedagog i bibliotekarz. Autor pierwszego słownika języka polskiego, pt. *Słownik języka polskiego przez Samuela Bogumiła Linde* (t. 1-6, Warszawa 1807–1814).

⁵ Kazimierz Władysław Wójcicki (1807–1879) – polski literat i wydawca, historyk Warszawy. Autor m.in. *Pieśni ludu Białychobratów, Mazurów i Rusi znad Bugu (z dołączeniem odpowiednich pieśni ruskich, serbskich, czeskich i słowiańskich)*, Warszawa 1836.

⁶ Jan Długosz (1415–1480) – kronikarz, polski historyk, twórca jednego z najwybitniejszych dzieł średniowiecznej historiografii europejskiej – *Roczniki, czyli kroniki słynnego Królestwa Polskiego* (1455), duchowny, geograf, dyplomata; wychowawca synów Kazimierza Jagiellończyka.

⁷ Marcin Kromer herbu Kromer (1512–1589) – historyk i pisarz okresu renesansu, dyplomata; biskup warmiński, jeden z koryfeuszów kontrreformacji w Polsce, pisał po polsku i po łacinie, pełnił funkcję sekretarza króla Zygmunta I Starego. Autor dzieła *De origine et rebus gestis Polonorum libri XXX* (pełny tytuł: *Martini Cromeri De Origine Et Rebus Gestis Polonorum Libri XXX. Adiecta est in fine, eiusdem auctoris funebris Oratio, Sigismundi Regis uitam compendiose complexa*), Basileae 1555; przekład polski: *Kronika polska Marcina Kromera biskupa warmińskiego ksiąg XXX*, przeł. Marcin z Błazowa Błazowski, Kraków 1611.

⁸ Karol Szajnocha (1818–1868) – polski pisarz, historyk i działacz niepodległościowy. Autor dzieła: *Jadwiga i Jagiełło, 1374–1413. Opowiadanie historyczne*, t. 1-4, Lwów 1861.

⁹ Józef Przyborowski (1823–1896) – filolog, archiwista, bibliotekarz, numizmatyk i archeolog, w latach 1874–1882 jeden z redaktorów „Wiadomości Archeologicznych”, autor *Wiadomości o życiu i pismach J. Kochanowskiego* (Poznań 1857).

¹⁰ Kiszkowo, Rokitnica, Rybno, Gorzewo – wsie i majątki położone w Wielkopolsce, w czasach Glogera na terenie Królestwa Prus (*Provincz Posen* – Prowincja Poznańska, przed 1848 rokiem: Wielkie Księstwo Poznańskie). Wenecja – zob. przypis nr 3.

¹¹ Jan ze Śliwina – pseudonim Adama Honorego Kirkora (1818–1886) – wydawcy, dziennikarza, archeologa, autora *Przechadzek po Wilnie i jego okolicach* (Wilno 1856), redaktora czasopisma „Pismo Zbiorowe Wileńskie”, które było wydawane w Wilnie, w latach 1859–1862, i stanowiło kontynuację czasopisma „Tekka Wileńska”, wydawanego w latach 1857–1858. Praca Przyborowskiego ukazała się w zeszycie 1 z roku 1859 „Pisma Zbiorowego Wileńskiego”.

¹² Weneckie maskary – Gloger odsyła w tym miejscu do słynnych zapustów, zabaw karnawałowych, odbywających się w Wenecji z udziałem charakterystycznych masek.

¹³ Oryg. w druku: „djałel [!] Łancucki”.

¹⁴ Stanisław Stadnicki (1551–1610) – poseł na sejm, kalwinista, jeden z przywódców rokoszu Zebrzydowskiego, urodził się w Żmigrodzie (właściwie: Nowym Żmigrodzie), był właścicielem Łańcuta (obie miejscowości leżą współcześnie woj. podkarpackie, w czasach Glogera – na terytorium Królestwa Galicji i Lodomerii pod władzą Austro-Węgier); słynny z awanturnictwa i warcholstwa, jego postać często pojawiała się w literaturze w roli antybohatera; nazywano go „Diabłem” lub „Diabłem Łańcutkim”.

¹⁵ Tarnawiec, Leżajsk – w czasach Glogera wsie na terytorium Królestwa Galicji i Lodomerii pod władzą Austro-Węgier, współcześnie woj. podkarpackie.

¹⁶ Łukasz Opaliński (1581–1654) – marszałek wielki koronny, wojewoda rawski, kasztelan poznański, starosta leżajski. Rywalizował ze Stadnickim, w 1610 stoczył bitwę z jego oddziałami, w wyniku której „Diabeł Łańcutki” poniósł śmierć. Anna Ostrogska (1575–1635) – szlachcianka, właścicielka Jarosławia, do którego sprowadziła zakon benedyktynek. Córka Jana Kostki i Zofii Odrowąż, żona Aleksandra Ostrogskiego, wojewody wołyńskiego.